

Yaşlanma Sürecinin Dinî Gelişime Etkileri

M. Akif KILAVUZ

Doç. Dr., U. Ü. İlâhiyat Fakültesi

Özet

Yaygın kanaate göre insanlar yaşlarının artmasına paralel olarak dine daha çok önem atfetmektedirler. Ancak bu görüş son zamanlarda gittikçe artan bir oranda itiraza uğramaktadır.

“Kesitsel” araştırmalar yaşlanma döneminde dinî duygu ve düşüncenin artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. “Boylamsal” araştırmalar, yaşın artmasıyla birlikte insanların dinî inanç ve tutumlarında önemli değişikliklerin olmadığını ortaya koymaktadır.

Dinin hayatın ilerleyen yıllarda önemli bir yer işgal etmesine rağmen yaşlanma sürecinin insanları daha dindar yaptığı görüşünün tamamıyla doğru olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Abstract

The Effects of Aging on Religious Development

According to common belief, the human beings give more importance to religious beliefs and ceremonies when they are in aged period but this point of view has been disapproved by researchers. “Cross sectional” researches put forward that religious feelings and thinking increase in aging period, whereas “longitudinal” researches indicate that religious feeling and thinking do not change in accordance with increasing age. Religious beliefs are important at elderly life but it is not possible

to say that getting old inevitably makes men/women more and more religious are .

Anahtar Kelimeler: *Din eğitimi, yaşlanma, dinî gelişim.*

Key Words: *Religious education, aging, religious development.*

Giriş

Yaşlanma; bireyin biyolojik gelişmesinin tamamlanmasından sonra inişe geçtiği dönemden itibaren başlayan bir süreçtir. Yaşlanma, bireyin biyolojik gelişimini tamamladıktan sonraki yaşın ilerleme sürecinin tümü olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan 40'lı, 50'li yaşlardaki bireyler de yaşlanma sürecinde olan kimseler olarak kabul edilmektedir. Bu süreç ile ilgili yapılan araştırma verilerine dayanarak; günümüzde gittikçe artan bir şekilde “yaşlılık” deyimini yerine “yaşlanma” deyimini kullanıldığını söylemek mümkündür.

İlerleyen yaşlarda dinî inanç ve uygulamalardaki artış olduğu kanaatinden hareketle araştırmacılar, yaşlanma dönemi ile ilgili çalışmalarda “din” konusunu da ilave etmeye ihtiyaç duymuşlardır. Dinin etkisinin en yoğun bir biçimde ileri yaş döneminde ortaya çıkması sebebiyle uzmanlar, dindarlığı etkileyen kompleks mekanizmaların neler olduğu ile ilgili çalışmalara hız vermişlerdir. Bu çerçevede son yıllarda yaşlanma ve din ile ilgili pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir.

Yaşlanma döneminin sorunları ile ilgilenen araştırmacılar, psikolojik bir fenomen olarak dindarlığın etkilerinden haberdar olmak amacıyla yaşlanma ve dindarlık konusuna ilgi duymuşlardır.

Yaşlanma süreci ile ilgili problemleri inceleyen uzmanlar araştırmalarında, hayatın ilerleyen yıllarında dinin kişisel anlamı konusunda çelişkili görüşler ileri sürmektedirler.

Bazı araştırmacılar ölüm yaklaştıkça dinî inanç ve uygulamaların önemi arttığı için, ilerleyen yaşlarda erişkinlerin dine daha çok yöneldiklerini ifade etmektedirler. Yine yaygın kanaate göre insanlar yaşlarının artmasına paralel olarak dine daha çok önem atfetmektedirler. Ancak bu görüş son zamanlarda gittikçe artan bir oranda itiraza uğramaktadır.

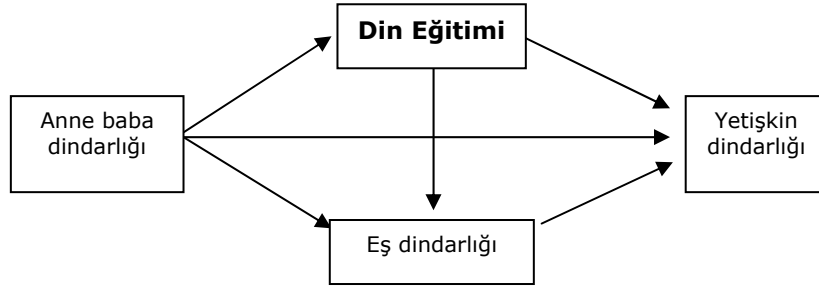
Bu çalışmada öncelikle yetişkinlik ve yaşlılık dönemindeki bireylerin dinî gelişimleri konusuna değinilecektir. Daha sonra yaşın ilerlemesinin dindarlık sürecine ne gibi etkide bulunacağı konusuyla ilgili olarak ortaya konan araştırma bulguları değerlendirilecektir.

A. Yetişkinlik Döneminde Dinî Gelişim

Çocukluk ve ergenlik dönemi dinî inançların benimsenmesinde ve iletilmesinde önemli bir evredir. Çocukluk ve ergenlik döneminde bireylerin dinî hayata ilgi duymalarında anne babaların örnek davranışlarının benimsemesinin ve anne babaların çocuklarına verdiği din eğitiminin önemli bir yeri söz konusudur.

Çocukluk döneminde çocukların dinî hayata ilgi duymalarında en büyük etken ibadet eden anne babaların gözlemlenmesidir. İbadet eden anne babasını gözlemleyen çocuk eğer anne babasıyla özdeşim kurmuşsa onların dinî davranış ve tutumlarını benimseyebilecektir. Bu açıdan çocuk dindarlığının büyük ölçüde anne baba dindarlığı ve anne babanın örnek alınmasının ortak bir sonucu olduğu söylenebilir.

Yetişkinlik döneminde de bireyin dinî değerleri benimsemesinde anne baba dindarlığının ve yetişkinin daha önce almış olduğu din eğitiminin önemli bir etkisi vardır. Yetişkinin çocukluk ve ergenlik döneminde din eğitimi alması ve anne babasının dinî değerleri benimsemesi, onun dindar bir eşle evlenmesinde etkili olabilmektedir. Dolayısıyla yetişkin dinî tutum ve davranışının şekillenmesinde anne baba dindarlığının, gerek ailede gerekse okulda verilen din eğitiminin ve eş dindarlığının etkisi söz konusu olmaktadır.¹

Yetişkin dinî tutum ve davranışının şekillenmesinde bu etmenlere ilave olarak bireysel tercihlerin önemli bir yeri vardır. Özellikle genç yetişkinlik döneminde, çocukluk dönemindeki tutumlar ve gençlik dönemindeki önemli bazı kabiliyetler senteze tabi tutulmaktadır.² Artık bu dönemde yetişkin, önceki döneme ait olan

¹ Greeley, Andrew-Galen, L. Gockel, "The Religious Effects of Parachiol Education", *Research on Religious Development: A Comprehensive Handbook*, (ed.) Merton P. Strommen, Hawthorn Books Inc., New York, 1971, s. 280-281.

² Devitt, Patrick, M., *How Adult is ARE*, Veriatas Pub., Dublin, 1991, s. 208.

dinî inançlarından sıyrılarak kendi inanç anlayışını kurmaya başlamaktadır.³

1. Genç Yetişkinlik ve Orta Yetişkinlik Döneminde Dinî Gelişim

Genç yetişkinlik dönemi, yaklaşık 18 yaşından 40-45 yaşlarına kadar olan süreyi kapsayan yaş dönemidir. Bu devreyi daha küçük birimlere ayıranlar da vardır. Örneğin Levinson bu dönemi erken yetişkinlik geçişi (17-22), yetişkin dünyasına giriş (22-28), yetişkin dünyasına geçiş (28-33), sakinleşme veya durulma (33-40) olmak üzere dört döneme ayırmaktadır.⁴

Orta yetişkinlik dönemi, 40-45 yaş ile 65 yaş arasını kapsayan hayat dilimidir. Orta yaşın başlangıç ve sonuçlarını kesin sınırlarla belirlemek oldukça güçtür. Bunun nedeni psikologların yaklaşık yirmi yıl süren bu dönemi tek bir dönem olarak değil, değişik özelliklere sahip farklı dönemler olarak algılamalarıdır. Dolayısıyla orta yaş grubu yetişkinin tarifi konusunda farklı görüşler ve araştırmalar vardır.

Havighurst orta yaşı 30-35 yaşlar arası olarak tarif ederken, Levinson ise 40-60 yaşlar arası olarak kabul etmektedir. Bununla beraber çoğu psikologlar 35-55 yaş grubunu orta yaşlılar olarak ele almaktadır.⁵

Yetişkinlik döneminin ilk yıllarında bireyler, inançlarını senteze tabi tutarlar. Bu dönemde her ne kadar önceki döneme ait dinî inançlar önemli ölçüde devam etse de, yetişkinlik döneminin ilk yıllarında bireyler, kendi anne babalarının dinî yaşayışlarından farklı bir anlayış geliştirebilmektedirler. Bu farklı anlayış, genç yetişkinlerin anne babalarının dinî inanç ve tutumlarını eleştirmelerine ya da onların dinî yaşayışlardan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir.

Genç yetişkinlik, inançların senteze tabi tutulması sebebiyle kişilik ve misyon açısından fırtınalı bir zaman olarak tarif edilmesine karşılık, bu dönem; benliği oluşturma, Tanrı'yı arayış ve misyon arayışı dönemi olarak kabul edilmektedir.

Bireyin yetişkin hayatının ilk yıllarında giriştiği araştırmalar, daha çok kendisi hakkındaki araştırmalarıdır. Hayat serüveninin bu basamağındaki kişiler, bireysel bir varlık şuuruna, bireysel bir misyona ve bireysel bir güce sahip olduklarının farkındadırlar. Aynı zamanda bu dönemde genç yetişkinler, artık hayatın bir sonunun da

³ Köylü, Mustafa, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yay., Samsun, 2000, s. 138.

⁴ Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 71, 75.

⁵ Onur, *age*, ss. 71-79.

olduğu fikrini geliştirmeye başlamaktadırlar. Böyle bir duyguyla artık birey, hayatın bir anlamı olduğunu kabul etmekte ve onu araştırmaya yönelmektedir.⁶

Genç kişinin hayatın gerçek anlamını idrak etmeye başlaması, onun ölümü bir gerçek olarak algılamasından sonra başlamaktadır. Yetişkin ilk kez hayatın sınırlı olduğunu ve yapılacak daha bir çok önemli işin olduğunu farkına vardığı an, Tanrı'nın gücünü daha iyi anlamakta ve inancın kendi hayatındaki önemini kavramaya başlamaktadır.

Genç yetişkinlik evresinde bir kimsenin kendi zaaflarının suuruna vararak ölümün varlığını hissetmesi, sürekli bir olgunlaşma süreci olarak değerlendirilir. Bu dönemde “nasıl bir hayat yaşamalıyım?” “hayatın anlam ve gayesi ne olmalıdır?” gibi sorular sorulur.⁷

Genç yetişkinlerle yapılan çalışmalarda; meslek, arkadaşlık, evlilik ve toplumsal olaylarla ilgilenen bu kişilerin hayatlarında, dinî değerlerin kendi hayatlarının ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul ettikleri ortaya çıkmıştır. Elbette bu durum, her genç yetişkin kişi için söz konusu olmayabilir. Bir taraftan bazı genç yetişkinler dinî ya da inancı, kendi hayatlarının ayrılmaz bir parçası olarak görürken, diğerleri de tamamen bu anlayıştan uzak olabilirler. Ancak bazı ani olaylar onlar için dine dönüş için bir sebep de olabilir. Çoğunlukla çok sevilen bir kişinin kaybının bu gibi kişilerde dine dönüş için bir zemin hazırladığı görülmüştür.

İlk yetişkinlik yıllarında birey için, “kendi beklentilerimi nasıl gerçekleştirebilirim?” veya “ben nereye gidiyorum?” soruları ön plana çıkmaya başlamaktadır. İlk yetişkinlik döneminde insanî değerlere ve o değerlerin toplumdaki fonksiyonlarına karşı artan bir dikkat söz konusudur. Ahlâkî kurallar basit bir şekilde mutlak ve değişmez kurallar olarak değil, aksine daha çok kişisel değerlendirme ve hayatî deneyimlere göre algılanır. Bu yüzden de ilk yetişkinlik döneminde diğer grupların refahına karşı kişisel ilgi büyür. Genç yetişkin hastaya, fakire ve mazluma karşı büyük ilgi duymaya ve bazen de kendinden daha çok önem vermeye başlar. Bu dönemde hem bireylere hem de tüm insanlığa karşı empatinin artışına doğru bir eğilim vardır.⁸

Genç yetişkinlik döneminde, dinî inanç konusunda olmasa bile, dinî yaşayış konusunda henüz tam yerleşmiş bir tutum yoktur. Bunun nedenlerinden en önemlisi bu yaş döneminin; eğitim, meslek seçimi, evlenme gibi hayatın diğer yönlerine daha çok önem verildiği,

⁶ Köylü, *age*, s. 139.

⁷ Devitt, *age*, s. 185; Köylü, *age*, s.139.

⁸ Köylü, *age*, s. 138.

iş ve görevler açısından yoğunluğun yaşandığı, dolayısıyla dinin geciktirildiği bir döneme tekabül etmesidir.⁹

Araştırmalar 30 yaş civarında, kişilerin yeni bir hayat safhasına girdiğini göstermektedir. İnsanlar orta yaşa doğru tekrar dine yönelmeye ve ibadetlerini yerine getirmeye başlayabilirler. Orta yetişkinlik dönemindeki kişiler en azından kendi çocuklarına örnek olma ve onların da ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamak için, ibadet etkinliklerine devam konusunda kayıtsız kalmamaktadırlar.¹⁰

Türkiye’de bu konu ile ilgili olarak yapılan ilk araştırmalar da, 30-50 yaş arasındaki yetişkinlerin çoğunluğunun inanç ve ibadet konularıyla yakından ilgili ve uygulamaya meyilli olduklarını ortaya koymaktadır.¹¹

Yaşlılık döneminin ise, dinî inançların birey için en büyük etkiyi gösterdiği bir zaman dilimi olduğu kabul edilmektedir. Psikolojik ve sosyolojik araştırmalar dinî inancın hayatın ikinci yarısında daha kuvvetli bir güç olabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır.¹²

2. İleri Yetişkinlik Döneminde Dinî Gelişim

İleri yetişkinlik dönemi, 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlıları kapsayan dönemdir.¹³ Bu dönemi de 65-75 yaşlar arasını “ilk yaşlılık”, 75 ve daha sonrası yaşlar arasını “ileri yaşlılık” dönemi olarak iki safhada ele almak mümkündür.

Yaşın ilerlemesiyle zirveye ulaşan din, ergenin zirveye ulaşan dininden çok farklıdır. Ergenlerde duygusal telaşla bir arada bulunan büyük bir zihni karışıklık söz konusudur. Gençlerin tüm eğilimleri şu veya bu şekilde ani olarak dönüşebilirken ileri yaşlarda hem duygular hem de zihin yerleşik hale gelmektedir.¹⁴

Aydınlanma Çağından beri Batı toplumunda benimsenen genel anlayışa göre yaşlılık dönemi pek dikkate alınmamaktadır. Bu anlayışa göre: “okul öncesinde çocuklar oyun oynarlar; büyük

⁹ Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, DEM Yay., İstanbul, 2004, s. 191; Elias, John, “Purpose and Scope of Young Adult Religious Education”, *Handbook of Young Adult Religious Education*, (ed.) Harley Atkinson, Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 1995, pp. 11-12; Köylü, *age*, s. 138-141.

¹⁰ Köylü, *age*, s. 140.

¹¹ Taplamacıoğlu, Mehmet, “Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket”, *AÜİF Dergisi*, C. 10, 1962, s. 146; Mehmedoğlu, *age*, s. 96.

¹² Elias, John, L., *The Foundations and Practice of Adult Religious Education*, Robert E. Krieger Pub. Company, Florida, 1982, s. 89.

¹³ Onur, *age*, ss. 72.

¹⁴ Beit Hallahmi B. - Argyle, Michael, *The Social Psychology of Religion*, London, 1975, s. 70.

çocuklar, ergenler ve gençler eğitimlerini sürdürürler; yetişkinler ise çalışma hayatına devam ederler.” Çalışma hayatını bitirmiş ve ölümü yaklaşmış olan yaşlılar bu sınıflandırmada yer almazlar. Bu sınıflandırmada çocukluk, ergenlik, gençlik ve yetişkinlikle devam eden hayat çizgisi, yaşlılık dönemi ile talihsiz bir şekilde inişe geçmekte ve ölümle son bulmaktadır.

Günümüzde gerçekleştirilen araştırmalar ileri yaştaki yetişkinlerin dinî hayatlarında da değişimlerin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşlılıkta gelişim potansiyeli sınırlı olmakla birlikte, yine de bazı değişimlerin olması kaçınılmazdır. Meydana gelen olaylar, yaşlının dinî bütünlüğe olan bağlılığını artırabilmekte ya da azaltabilmektedir.

Yaşlanma dönemi alanında yapılan araştırmalar; yaşlıların muhafazakâr olmaları, alışkanlıkları, sosyal fırsatlardan soyutlanmaları, daha az enerjiye sahip olmaları gibi bazı sorunların, öğrenme konusunda gereken ilgilerinin azalmasına sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, inancı kuvvetli yaşlılarda dinî ilgi gerçekten çok yoğun hale gelebilmektedir.

Yaşlı insanlar kendi gelişimlerini etkilemeye muktedir olduklarını düşünmektedirler. Değişik seviyede biyolojik ve psikolojik zorlanmalarla birlikte yaşlı insanlar, aktif bir şekilde manevî gelişimlerini yükseltme çabası içindedirler.¹⁵

Günümüzde dinî değerlere gereken önem verilmediği ifade edilse de yaşlılar, hala hayatlarında dinin önemli bir yeri ve değeri olduğuna inanmaktadırlar. Özellikle yaşlıların ahiret inancına daha çok önem atfetmeleri hasebiyle, din onların hayatlarında diğer yaş gruplarına oranla daha etkili bir yer işgal etmektedir.¹⁶

İlerleyen yaşlarda insanlar Allah’ı kabullenmenin en iyi ifade biçimi olan ibadetin en uygun şekline ulaşmaktadırlar.¹⁷ Yaşın artmasıyla mevcut üzüntüler ve uzun süreli problemlerle baş edebilmek için ibadet, başvurulacak bir merci olmaktadır.

Din yaşlıların hayatında önemli bir yer işgal ederek devam etmektedir. Buna ilave olarak yaşlılar din ile uğraş içinde olmaktan dolayı rahatlık duymakta ve inançlarıyla diğer yaş gruplarına oranla daha çok özdeşleşmektedirler. Ayrıca onlar inançlarını uygulamaya koymak için daha fazla gayret göstermektedirler.¹⁸

¹⁵ McFadden, Susan H.-Gerl, Robert R., “Approaches to Understanding Spirituality in the Second Half of Life”, *Generations*, Vol. 14, Issue 4, Fall 1990, pp. 35-39.

¹⁶ Johnson, Timothy R. “The Significance of Religion for Aging Well”, *American Behavioral Scientist*, Vol. 39, Issue 2, Nov/Dec 1995, pp. 186-209.

¹⁷ Elias, *age*, s. 90.

¹⁸ Johnson, agm, pp. 186-209.

Poll, 65 ve daha yukarı yaştakilerin % 71'inin hayatlarında "dinin çok önemli bir yeri olduğunu" belirttiklerini ifade etmektedir.¹⁹

Zorn ve Johnson'un 114 yaşlı kadınla gerçekleştirdiği çalışmada "Yaşın artmasıyla birlikte dinî inançların değerinde önemli bir artış oldu mu?" sorusuna, araştırmaya katılan deneklerin % 24.6'sı önemli bir değişme olmadığını, % 69.3'ü yaşlanma ile birlikte dinî inançların daha çok değer kazandığını belirtmişlerdir.²⁰

Yaş ve dindarlık ilişkisi ile ilgili gerçekleştirilen bazı araştırmalar, ileri yaştaki insanların % 50-70'inin dinin kendileri için daha anlamlı olduğunu veya daha önem kazandığını tespit etmiştir. Yaşlı insanların gittikçe artan bir bölümü kendilerini, dindar şahıslar olarak görmektedirler.²¹

İmamoğlu'nun Türk ve İsveçli yaşlılarla karşılaştırmalı olarak gerçekleştirdiği araştırmasında Türk deneklerin çoğunun dinin önemine (% 80) ve ölümden sonraki hayata (% 74) inandıkları tespit edilmiştir.²²

Özbaydar'ın araştırmasında sosyo-kültürel seviyesi yüksek olanların Allah inancı bakımından orta yaştakilere göre daha kararsız oldukları; düşük olanların ise daha kararlı bir Allah inancına sahip oldukları gözlenmiştir.²³

B. Yaşın Artmasının Dindarlık Üzerindeki Etkileri

Yaşlanma denildiğinde ilk akla gelen gerçeğin ölüm olgusu olması hasebiyle, erişkinlerin ileri yaş dönemlerinde dine daha çok yöneldikleri düşünülmektedir. Ancak uzmanlar son zamanlarda bu anlayışın tamamıyla gerçeği yansıtmadığı görüşünü benimsemektedirler.

Ölüm ileri yaştakilere, diğer yaş gruplarına oranla daha yakın olduğundan ötürü, hayatın bu yıllarındaki bireyler arasında olgunlaşmış bir manevi hayat için verimli şartların daha kolay oluşabildiği var sayılmaktadır. Bu görüşlerin önemli bir geçerliliğinin olduğu

¹⁹ Harris, Diana, K. - William, E. Cole, *Sociology of Aging*, Houghton Mifflin Pub., Florida, 1980, s. 289.

²⁰ Zorn, Cecilia R.-Johnson, Mary T., "Religious well-being in Noninstitutionalized Elderly Women", *Health Care for Women International*, Vol. 18 Issue 3, May/June 1997, pp. 209-220.

²¹ Beit Hallahmi-Argyle, *age*, 1975, 69-70.

²² İmamoğlu, Olcay, "Some Correlates of Religiosity Among Turkish Adults and Elderly Within a Cross-Cultural Perspective", *Religion, Belief, and Spirituality in Late Life*, (eds.) L. Eugene Thomas-Susan A. Eisenhander, Springer Pub., New York, 1999, s. 98.

²³ Özbaydar, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 1970, s. 49-50.

söylense de, konuyla ilgili ampirik araştırmalar yapılmadığı sürece bu değerlendirmelerin duygusallıktan öteye geçemeyeceğini söylemek mümkün görünmektedir.²⁴

İnsanın hayat çizgisi boyunca hangi yaşta olursa olsun ölümü kendine yakın hissetmesi ve kendine acı ve ıstırap veren hayat olayları ile karşı karşıya kalması, o kimseyi dine ve dinin sağladığı anlam arayışına yakın bir duruma getirebilmektedir.

Bir kimse ilerleyen yaşlarına kadar anlam arayışını gerektirebilecek kadar acı veren olumsuz hayat olayları ile karşılaşmamış olabileceği gibi, bir diğer kimse çocukluk ve ergenlik döneminde kardeşinin, ya da anne babasının ölümü sebebiyle anlam arayışıyla karşı karşıya kalmış olabilmektedir.

Bireyin geçirdiği yaşantılar dine yaklaşma ve anlam arayışı konusunda kronolojik yaştan daha çok etkiye sahip olabilmektedir. Bu açıdan yaş ve dindarlık çizgisindeki araştırmalar, kronolojik yaştan ziyade hayat olayları konusuna odaklanmalıdır. Yaşlanma dönemindeki düşkünlükler anlam arayışı için pek çok muhtemel fırsatlar sağlayabilir; ancak anlam arayışı için yaşın ilerlemesinin motivasyon sağladığını ileri sürmek yanlış bir iddia olabilir.²⁵

İlerleyen yaşla birlikte dine ilginin arttığını gösteren bulguların azlığına dikkat çeken araştırmacılar, yaşın artmasıyla birlikte dine olan ilginin artabileceğine, sabit kalabileceğine ya da azalabileceğine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürmektedirler. Bu konuda farklı kanaatlerin oluşmasında, araştırmacıların değişik araştırma yöntemleri kullanmaları sonucu ortaya çıkan farklı bulgulara ulaşmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu değişik araştırma yöntemlerini iki başlık altında ele almak mümkündür.

1. Kesitsel (Cross Sectional) Araştırmalar

Yaşlanma döneminde dinî duygu ve düşüncenin artış gösterdiğini ortaya koyan araştırmaların çoğu kesitsel (cross sectional) araştırmalardır. Bu tür araştırmalarda, belli bir zaman dilimi içinde yaşayan gençlerle, yine aynı zaman dilimi içinde yaşayan yaşlıların dindarlık durumları karşılaştırılmaktadır.

Kesitsel araştırmalar bugünkü genç neslin dinî tutum ve etkinliklerinin, yaşlıların gençliklerindeki dinî tutum ve etkinliklerine tam olarak uygunluk arz ettiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu tür

²⁴ Seifert, Lauren S., "Toward a Psychology of Religion, Spirituality, Meaning-Search, and Aging: Past Research and a Practical Application", *Journal of Adult Development*, Vol. 9, No. 1, January 2002, p. 63.

²⁵ Seifert, agm, s. 64.

araştırmalar yaşlıların genliklerindeki dindarlık seviyelerinin, günümüzdeki gençlerin dindarlık seviyeleri ile aynı olduğu faraziyesine dayanmaktadır. Bu açıdan kesitsel araştırmaların bulguları sonucunda nesiller arasındaki dinî inançlardaki farklılığı tam olarak anlamamız mümkün değildir.

Nesiller arasındaki dinî inançlardaki farklılığı anlamak için yaşlanma sürecinin etkilerinin yanı sıra, geçmişte dinin bireyler üzerinde nasıl bir etkide bulunduğunu hesaba katmak gerekmektedir. Nesiller arasındaki dinî tutum konusundaki farklılıklar, çeşitli sosyal ve tarih Őartlar sebebiyle meydana gelmiş olabilir. ocuk ve gencin Őahsiyeti Őekillenirken bu sosyal Őartlardan etkilenmiş olabilir. Bu sosyal ve tarih Őartları tam olarak bilememiz mümkün olmadığı için kesitsel araştırmaların ortaya koyduğu bulguların yanıltıcı olması söz konusu olabilmektedir.

Buna ilave olarak -toplumumuzda dinin, toplumsal ve bireysel hayattaki yerinin değişmesi sebebiyle- tarihin etkilerini ve bireyin yaşantısını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.²⁶

Yaş ve din arasındaki ilişkiyi araştırmaya çalışan kesitsel araştırmalardan bazıları, dinî inancın yaşlılarda, diğer yaş gruplarından daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Yaş ve manevî hayat arasındaki ilişkiyi izah etmeye çalışan sosyal bilimciler tarafından ilk ampirik çalışma 1911 yılında Starbuck tarafından gerçekleştirilmiştir. O, 40 yaşın üzerindeki yetişkinlerle yaptığı çalışmasında, dinî inancın ve imanın bireyin yaşının artması sonucunda önem kazandığı sonucuna ulaşmıştır.²⁷ Starbuck'un bu çalışmasının örnekleminin muhtevası ve boyutu; bulguları hakkında güven vermese de, bu alanda ilk çalışma olması açısından önem arz ediyordu.²⁸

Daha sonra yapılan çalışmalarda Benson, 3500 yetişkin ve 2000 ergenle gerçekleştirdiği ankette, bireylerin dinî tutum ve davranışlarını ölçmeye çalışmıştır. Bu araştırmada kilise mensubu bireylerin dine karşı olan tutumlarında artan yaşla birlikte giderek artan bir yükselme görülmekte, ancak, 80+ yaş grubunda hafif bir düşme görülmektedir. Bu çalışmanın bulgularının sonucunda, "yaşla

²⁶ Harris - Cole, *age*, s. 289-290.

²⁷ Payne, Barbara (Pittard) "Research and Theoretical Approaches to Spirituality and Aging", *Generations*, Vol. 14, Issue 4, Fall 1990, pp. 11-15.

²⁸ Maves, Paul B. "Religious Development in Adulthood", *Research on Religious Development: A Comprehensive Handbook* (ed.) Merton P. Strommen, Hawthorn Books Inc., New York, 1971, p. 788.

birlikte dine ilgi artar mı?” sorusunun cevabının “evet” olduğunu görebiliriz.²⁹

Ülkemizde de yaş ve din ilişkisi ile ilgili ilk anket çalışması Taplamacıoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, anket katılan denekler dinî tutum konusunda gruplara ayrılmışlardır. “Dini bütün” (amil = pratiquants) olarak belirtilen; namazını kılan, orucunu tutan ve dinî görevlerini elinden geldiğince yerine getirmeye çalışanların oranı 16-30 yaş grubunda % 31.8 iken, 30-50 yaş grubunda % 48.5’e, 50+ yaş grubunda ise % 68.5’e yükseldiği tespit edilmiştir.

Taplamacıoğlu, 50 yaş sonrası bireylerin dinî değerleri benimsemesinin gerekçesi olarak şunları söylemektedir: “Bu değişmeyi daha çok memlekette fizik gücün 50 yaşından sonra bir çöküntü manzarası arz etmesine, tabiri mahsusla Azrail’in kendini göstermesine atfetmek yerinde olur. Bu yaştaki insanlar toplumla ve toplumsal gösterilerle ilgilerini gevşetmeye başlamışlardır. Esasen bu yaştaki insanların toplumsal eylem ve törenlere katılması ve eğlenmesi etrafta hoş görülmez. Bu kimselerin törenlere katılmaları yadırganır. Ve adeta zorla dindarlığa ve sofuluğa, hatta softalığa sevk edilirler. Softa nispetinin bu yaşlarda artmasının bir başka sebebi de sofuların bu yaşa gelince toplum olaylarına yüz çevirmesi, katılan dinî inançlarına aykırı durum ve tutumları bağışlamayacak kadar görüş darlığına ulaşmasıdır. Bu yaştakilerin koyu bir dindar nesilden gelmiş olmaları da yukarıdaki açıklamalara ışık verecek mahiyettedir”.³⁰

Ülkemizde Köktaş’ın çalışmasında “Allah’a Şüphesiz Kesin İnanç”ın 20-30 yaş grubundan itibaren ilerleyen yaşla birlikte giderek arttığı, ancak 61+ yaş grubunda azaldığı şeklindedir.³¹

Uysal’ın İstanbul’da 20-41+ yaş grupları arasındaki deneklerle yaptığı araştırma, yaş ilerledikçe insanların dine karşı daha olumlu tutum ve davranışlar içine girdiğini göstermiştir.³²

Artan yaş ile ibadetlere katılım arasındaki ilişki konusunda da çeşitli araştırmacılar farklı bulgular ortaya koymaktadırlar. ABD’de gerçekleştirilen çalışmalar, Hıristiyanlıkta dinî etkinliklerin en önemli şekli kiliseye devam olduğu için yaşın ilerlemesi ile kiliseye katılım arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Bu çalışmaların

²⁹ Palouitzian, Raymond F., *Invitation to the Psychology of Religion*, Allyn and Bacon Inc., Boston, 1996, s. 132.

³⁰ Taplamacıoğlu, agm, 150.

³¹ Köktaş, M. Emin, *Türkiye’de Dinî Hayat*, İşaret Yay., İstanbul, 1993, s. 86.

³² Uysal, Veysel, “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslami Araştırmalar*, VIII, Sayı: 3-4, 1995, ss. 263-271.

bulguları; geleneksel (traditional) sabitlik (stability) kayıtsızlık (disengagement) yaklaşımları açısından değerlendirilmiştir.³³

Geleneksel yaklaşıma göre dinî katılım, çocukların anne baba ve kilise gözlemi altında bulunduğu son çocukluk ve ilk ergenlik döneminde zirveye ulaşır. 18 yaşından 35 yaşına kadar kiliseye devamda sürekli bir düşüş görülür. İnsan hayatında kiliseye devamın en az görüldüğü dönemler 30-35 yaş civarındır. Bundan sonra yaşlanma dönemine kadar kilise etkinliklerinde artış görülür. İlerleyen yıllarda kiliseye devam azalmaya meyillidir.³⁴

Benson'un gerçekleştirdiği araştırmada, kiliseye devamda 13-15'li yaş grubundan 20-29 yaş grubuna kadar bir iniş görülmekte, bu yaşlardan sonra 70-79 yaş grubuna kadar artış ortaya çıkmakta ve 80+ yaşından sonra ise iniş gözlenmektedir.³⁵

Cox ve Hammonds ibadete katılımın genç yetişkinlik döneminde azaldığını, yetişkinin çocukların dünyaya gelmesinden sonra artış gösterdiğini, çocukların evden ayrıldıktan sonra tekrar düşüş gösterdiğini belirtirler. Bu araştırmacılar yaşlılık döneminde kayıtsızlık (disengagement) teorisinin aksine, sağlık koşullarında bozulma olmadığı sürece ibadete katılımında artış görüldüğünü ve sağlığın bozulması sonucu yeniden iniş görüldüğünü ifade ederler.³⁶

Maves de yaptığı benzer çalışmalarda ibadete devam etme konusunda 30-39 yaşlarında bir düşüşün olduğunu, buna karşılık 40-49 yaşlarında bu oranın yükseldiğini, daha sonra tekrar düşüğünü ortaya koymuştur.³⁷

Sabitlik yaklaşımını benimseyenlere göre, yaşın artmasıyla kiliseye devam arasında bir ilişki yoktur. Bir kimsenin kiliseye devamında gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık döneminde bir değişiklik meydana gelmemektedir.³⁸

Kayıtsızlık anlayışını benimseyenlere göre ise, bir kimse yaşlanınca, kendini toplumdan soyutladığı ve sağlıkla ilgili sorunlar arttığı için dinî etkinliklere de katılmamaktadır. Yaşlı insanlarla ilgili gerçekleştirilen bir çok araştırma 60 yaşın üzerindeki kiliseye daha az gittiğini tespit etmiştir. 60 yaşın üzerindeki kilise

³³ Harris - Cole, *age*, 291.

³⁴ Chatters, Linda M. - Taylor, Robert Joseph - Lincoln, Karen D., "African American Religious Participation: A Multi-Sample Comparison", *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 38, Issue 1, Mar 1999, pp. 132-146; Harris - Cole, *age*, 291; Köylü, *age*, s. 140.

³⁵ Palouitzian, *age*, s. 133.

³⁶ Cox, H. G. - Hammonds, A. "Religiosity, Aging, and Life Satisfaction", *Journal of Religion and Aging*, Vol. 5, Issue 1-2 1988, pp. 1-21.

³⁷ Köylü, *age*, s. 141.

³⁸ Chatters - Taylor - Lincoln, *agm*, pp. 132-146; Harris - Cole, *age*, 281; Kula, *agm*, s. 344.

etkinliklerine aktif bir şekilde katılanların çoğunda da, 75 yaştan sonra kiliseye devamlarında düşüş görülür. Bu değişiklikler, ileri yaşın fiziksel etkileriyle izah edilmektedir.³⁹

Ainlay de yaşın artması sonucu kiliseye katılımında azalma olduğunu ortaya koyan bulguların kayıtsızlık modeli ile açıklanamayacağını ifade etmektedir. Ona göre yaşlıların kilisenin organizasyonel etkinliklerine katılmalarında azalma olmasına rağmen bu azalmanın kişilerin kendilerini kiliseden uzak görme arzusunu yansıtmamaktadır.⁴⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki; insanlar yaşlandıkça -fiziksel kabiliyet, hareket ve benzeri çevresel ve sosyal sebeplerle- dinî uygulamalara aktif şekilde katılımları azalabilmektedir. Ancak dinî tutumları zayıflamamakta ve dinî tutumlar yaşın artmasıyla artan bir şekilde uyum sağlama bakımından önem kazanmaktadır.

Ülkemizde Köktaş'ın gerçekleştirdiği çalışmada beş vakit namaz kılma oranı 20-30 yaş grubunda % 10.5 iken, 31-40 yaş grubunda % 13.5'e, 41-50 yaş grubunda % 23.4'e, 51-60 yaş grubunda % 34.3'e yükselmekte, 61 yaşın üzerindeki bireylerde ise % 30.4'e düşmektedir. Oruç ibadeti de benzer bir grafik çizmektedir. Yaşın ilerlemesi ile birlikte sık nafile ibadet etme konusunda da artış görülmektedir.⁴¹

2. Boylamsal (Longitudinal) Araştırmalar

Boylamsal (longitudinal) araştırmalarda belirli bir grup birey, yıllar boyu gözlenmekte ve belli aralıklarla teste tabi tutulmaktadır. Araştırmaya katılan bireyler yıllar boyunca yeniden testten geçirilerek aynı kişilerdeki dinî inanç konusunda meydana gelen değişiklikler gözlenmeye çalışılmaktadır. Bu tür araştırmalar, yaşın artması sonucu dindarlığın da artıp artmadığı konusunda daha sağlıklı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Boylamsal araştırmalar yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalar, yaşın artmasıyla birlikte insanların dinî inanç ve tutumlarında önemli değişikliklerin olmadığı geçişini ortaya koymaktadır.

Blazer ve Palmore, 18 yıllık bir süreçte 272 kişinin dinî tutum ve etkinliklerini 2-3 yıllık aralarla görüşmeler gerçekleştirmek suretiyle incelemişlerdir. Onların bulguları, zamanın geçmesiyle bireylerin dinî tutum ve etkinliklerinin sabit kaldığı ve önemli bir artış ve düşüş olmadığı şeklindedir. Gençliklerinde dindar veya

³⁹ Beit Hallahmi - Argyle, *age*, s. 69-70

⁴⁰ Johnson, *agm*, pp. 186-209

⁴¹ Köktaş, *age*, s. 110, 115, 126.

dinsiz olan bireyler, yaşlandıklarında da aynı temel dinî yönelimlerini devam ettirmektedirler. Bu tespit “İnsanlar yaşlandıkça artan bir şekilde daha dindar olurlar” görüşüyle çelişmektedir.

Blazer ve Palmore’un bulguları, ilerleyen yaşla birlikte dinî inanç ve tutumlarda değişme olmadığını tespit etmekle birlikte dinî etkinliklere katılımda kademeli bir düşüşün görüldüğünü ortaya koymaktadır.⁴²

Benzer bir çalışma Shand tarafından gerçekleştirilmiştir. 1942 yılında Shand, 154 kolej öğrencisine Allah’ın varlığı, İncil hikayeleri, ruh ve ahiret, hakkında sorular sormuştur. Aradan 22 yıl geçtikten sonra aynı anket, aynı deneklerle tekrarlanmıştır. 40 yıl kadar süren bu araştırma sonuçları, yaşın artmasının bireylerin dinî tutumlarında önemli bir değişiklik meydana getirmediğini ortaya koymuştur.

Shand 1930’lu yıllarda ABD’de yaşanan Büyük Depresyon döneminde yetişen bu kimselerin, II. Dünya Savaşı tecrübesini yaşamaları ve 1960’larda kültürel değişim sürecinden etkilenmelerine rağmen dindarlık ölçülerinin sabit kalmasının ilginç bir sonuç olduğunu ifade etmektedir.⁴³

Boylamsal araştırmalarda bazı deneklerin dinî inanç ve tutumlarında, bazı özel değişimlerin meydana geldiği de gözlenmiştir. İstisnai olan bu değişiklikler birbirini dengelediği için genelde dinî inançta önemli değişim ortaya çıkmadığı sonucuna ulaşmak mümkün görünmektedir.

Hamberg’in 16-55 yaş arasındaki bireylerle İsveç’te gerçekleştirdiği boylamsal çalışmasında da yaşın artması sonucu bireylerin dine olan bağlılıklarında düşme görüldüğü şeklindedir. Hamberg 1955 yılında görüştüğü deneklerle 1970 yılında tekrar görüşmüştür. Genel sonuçlar, dinî inançları reddedenlerin oranının arttığı, dinî inançlara bağlı olanların oranının da düştüğü şeklindedir.

Adı geçen araştırmaya katılanlar iki gruba ayrılmıştır. 292 kişi olan birinci gruptaki denekler, 1905 ve 1919 yılları arasında dünyaya gelen bireylerdir. Diğer gruptaki denekler de 1920 ve 1934 yılları arasında dünyaya gelmiştir. Her iki grupta da dinî inançlar konusunda bir düşüş gözlenmekle birlikte düşüşün, daha genç grupta daha belirgin olduğu görülmüştür. Hamberg bu bulguların

⁴² Harris - Cole, *age*, s. 290.

⁴³ Shand, Jack D. “The Effects of Life Experiences Over a 50-Year Period on the Certainty of Belief and Disbelief in God”, *International Journal for the Psychology of Religion*, Vol. 10, Issue 2, 2000, pp. 85-101.

yorumunda dinî inançlar konusundaki sekülerleşmenin hayat bölükleri ile ilgili olduğu sonucuna varmıştır.⁴⁴

Bireylerin yaşlandıklarında aynı temel dinî yönelimlerini devam ettirmeleri söz konusu olmakla birlikte, onların dine yönelmeleri ve dinden uzaklaşmalarında yaş dışındaki etmenlerin daha etkili olduğu sonucuna varabiliriz. Bireylerin dinî inanç ve kanaatlerinin değişmesinde; toplumun dine bakış açısı, din eğitime bakış açısı ve dinin toplum nezdinde değer görüp görmemesi gibi çevresel faktörler etkin olmaktadır.

Shand'ın kesitsel ve boylamsal çalışmaları da bu görüşleri doğrulamaktadır. O, çalışmalarında liberal olan genç neslin yaş sebebiyle değil, tutucu bir neslin üyesi oldukları için farklılık gösterdiklerini bulmuştur. Geçen her yıl, gençlerin daha liberal olmasına sebep olurken geriye doğru gidildikçe yaşlıların daha tutucu olmalarına sebep olmaktadır.⁴⁵

Sonuç

Kesitsel araştırmaların büyük çoğunluğu yaşın artması sonucu dindarlığın arttığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Ancak boylamsal araştırmaların bulguları bu sonuçları tam olarak doğrulamamaktadır.

Gençlik döneminde dine önem veren bireyler yaşlandıklarında da dine önem atfetmektedirler. Diğer bir deyişle insanlar dinî kişiliklerini korumaktadırlar. Artan yaşla dinî tutum ve Allah anlayışında bazı önemli değişimler gözlenmemektedir. Artan yaşla insanlarda bireysel din denilen dinin bilişsel, duyuşsal ve motor anlamını içine alan kısmında artış olmamaktadır. Dinin bunun dışındaki doğma, teoloji, ritüel ve dinî organizasyonları içine alan formel yapısında da pek fazla değişiklik görülmemektedir.

Çocukluk, gençlik ve yetişkinlik döneminde dine ilgi duyan kimseler, ilerleyen yıllarda da bu ilgilerini arttırmaya devam ettirmektedirler. Dindar yetişkinler genellikle dindarlıklarını devam ettirerek yaşlanırlar. Ancak onlar dindarlıklarını devam ettirirken farklı yollar izleyebilirler.

Dinin hayatın ilerleyen yıllarda önemli bir yer işgal etmesine rağmen yaşlanma sürecinin insanları daha dindar yaptığı görüşünün tamamıyla doğru olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

⁴⁴ Hamberg, E. M. "Stability and Change in Religious Beliefs, Practices, and Attitudes: A Swedish Panel Study", *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol., 30, Issue 1, 1991, pp. 63-80.

⁴⁵ Shand, agm, pp. 85-101.

Ancak bu konuda kesin bir sonuca ulaşmak için daha çok boylamsal araştırmaların gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle lkemizde bu konuyla ilgili boylamsal araştırmaların gerçekleştirilmemesi nedeniyle “yaşlı insanların daha dindar olduğu” şeklindeki kanaatin tamamıyla gerçeği yansıtığını söylemek mümkün görünmektedir.